

84(4Укр)6
Л48

Богдан
ЛЕПКИЙ

Вибрані твори

I
ТОМ

Книгу знаного українського письменника Богдана Лепкого (1872—1941) склали два його твори, об'єднані спільними темами державницької діяльності гетьманів, боротьби козацтва за волю українського народу.

«Мотря» започатковує цикл повістей «Мазепа», про що детальніше йдеться в передмові (видавництво планує випустити ці повісті протягом найближчого часу). У центрі твору — кохання дочки генерального судді Кочубея і гетьмана Івана Мазепи. Дія відбувається на тлі важливих історичних подій.

«Сотниківна» розповідає про дещо раніший період в історії України — час, коли гетьманом був Іван Виговський; зокрема, про битву козацького війська під його орудою з московськими полками 1659 року біля Конотопа.

Обидва твори подані за першодруками (відповідно 1926 і 1927 рр.); тексти опубліковані (на основі видань «Мотря» («Каменярь», 1991, редактор Д. Сапіга) і «Вибрані твори» Б. Лепкого, т. 2 («Наукова думка», 1997, упорядник Ф. Погребенник, редактори В.Коваленко і В.Береговий) за сучасним правописом із збереженням лексичних, морфологічних та стилістичних особливостей мови автора.

Укладач-редактор Б. Мельничук.

- © Білик Н. І., Мельничук Б. І., вступна стаття, 2004
- © Мельничук Б. І., упорядкування, 2004
- © Видавництво «Збруч», 2004

ПАМ'ЯТІ БАТЬКА

МОТРЯ

Історична повість

ТОМ ПЕРШИЙ

ЦАР

Оркестр заграв «Гей не дивуйтесь», і в бенкетну залу увійшло 12 хлопців у білих фалендишових каптанах і в жовтих чобітках зі срібними підківками. Один в одного гарні, як мальовані, рівного росту, з рівно підстриженим руським волоссям; вуси їм ще й не засівалися. По двоє несли великі срібні підноси, на котрих, ніби живі, зривалися до лету великі фазани. Хлопці рядом уставилися від дверей до креденсу, біля котрого, за бар'єром, тупцював старий ключник і поралося два крайчих.

Ті розглянули підноси, чи страві чого не хибує, вибрали щонайкращий і разом з хлопцями, котрі його тримали, пішли через залу у верх стола, де сидів... його величество цар Петро.

Наліво біля царя — Олександр Данилович Меншиков, а направо — господар хати Іван Степанович Мазепа.

Крайчі склонилися низько, і хлопці пристанули між царем і гетьманом.

Гетьман доторкнувся рукою важкого підноса і попросив високого гостя, щоби був ласкав почати страву.

Високий гість був справді високий, а буйна темна грива робила його ще вищим, бо інші гості здебільшого були гладко причесані. Пир тривав вже яку годину, з'їли страв чимало, а чарок випили ще більше, що й видно було по червоних обличчях і потусклих очах, котрі всміхалися тим солодким усміхом, який викликає сите задовілля.

Обличчя Петра, жовтувато-бліде, широке, мов надуте, подобало на місяць уповні, тільки що на місяці голим оком не побачиш тих мертвих гір-вулканів, які на ньому є, а на царському виду було чимало прищів, з яких струмками спливав піт, бо жара на дворі стояла величезна. Була половина липня, коли у Києві починаються найбільші спеки.

Цар порозпинав свій генеральський каптан так, що тільки лента від

Первозванного Андрея не пускала на верх сорочки. Але й це не багато помагало. Йому подавали одну хустину за другою до втирання лица, і він їх мокрими відкидав поза себе, де стояло два мов струна витягнені лакеї. Остання одному з них попала просто на голову, і лакей так і стояв з нею, не сміючи скинути з себе високоцінної реліквії. Полковник Апостол перший побачив це і всміхнувся своїм лівим оком, а за ним стали й другі підсміхатися та штовхати себе, аж гетьман шепнув Войнаровському на ухо, щоби зняв хустину з лакея, що цей і зробив. Але саме тоді Петро знову відкинув хустину і мало не попав нею у лице Войнаровського.

«О пардон, мосіє Войнаровскі»,— сказав і розсміявся своїм голосним хохотом. Що лиш тоді всі стали голосно сміятися, аж зала гуготіла. Тільки світліший Олександр Данилович Меншиков навіть оком не моргнув. Сидів випрямлений, доторкаючися всіма десятима пальцями стола, прикритого дорогоцінним обрусом, мережаним та вишиваним в полтавські квіткові узорі шовками лагідних красок, що ніби полиняли на яркім київським сонці.

«Гарні у вас птиці літають, Іване Степановичу,— сказав цар, встромляючи бажантові ніж у хребет з такою силою, що хлопці з підносом аж присіли.— Чи то тутешні, чи заграничні?»

«З мого хутора на Бондарівці прилетіли до стіп вашого величства».

«Не до стіп, а до зубів і до жолудка, пане гетьмане»,— відповів цар, набираючи собі спорий шматок і стільки ж накладаючи на срібну тарілку гетьманові.

Гетьман припіднявся і подякував цареві, а крайчим дав головою знак, щоб піднесли страву Меншикову.

Тоді й решта хлопців з підносами підійшли до столів, і пишні птиці пропадали, роздроблюючися по тарілках так, що тільки хвости й крила осталися на підносах.

«Щоби ця птиця в жолудках не літала, то треба її напоїти анижівкою»,— сказав цар.

Гетьман, почувши це, власною рукою налив і підніс цареві велику золоту чарку, на якій по-мистецьки вирізьблений був гулящий похід Бакха.

Цар підняв чарку, а на галереї роздалось многолітствіє, виконане гетьманським партесним хором. Дисканти, альти, тенори й баси були так гарно дібрані і так зіспівані, що подобали на один чарівний струмент, на яким грав якийсь незвичайний митець.

«Не знаю, що у вас, Іване Степановичу, краще, анижівка чи хор. Йй Богу, такої анижівки я з роду не пив»,— сказав цар і поставив чарку на стіл з такою силою, що будь вона зі скла, а не із золота, то в дребезги розлетілася б.

«Радуеться вельми серце моє господарське, що наш домашній трунок припав до вподоби мому найдостойнішому гостеві і, коли сміливість моя

не переступить меж дозволеної приличности, я осмілюсь одну барилочку нанитку цього покотити до воріт нової столиці».

«Га що ж,— відповів цар.— Поляки кажуть: добрий трунок на фрасунок; коти, Іване Степановичу, коти! Будемо пити за твоє здоров'я та думати, якби тобі віддячитися за таку анижівку. Правда, Даніліч?»

«Що ваше царське величство зволять сказати, все суцзя правда»,— відповів Меншиков, зриваючися з місця і стаючи з руками по швах.

«Сідай, князю!— гукнув на його цар і сіпнув так сильно за рукав, що Меншиков перестрашено глянув, чи він ще рамені тримається.— Ти ж не бублики продаєш,— говорив до нього півголосом,— а на пиру в гетьмана за столом сидиш, зрозумів? А пустих компліментів теж не потребуєш казати, бо я на них не ласий. Говори прямо, що славна Мазепина анижівка і що ти її вип'єш, якщо я тобі позволю, а за це ми придумаємо Мазепі такий дарунок, якого він і не сподівається».

«Ваше царство, ваша й сила,— відповів гетьман,— а для Мене вже й тої честі багато, що такого великого гостя вітаю нині у своїй мізерній хаті».

«Дай Боже всякому такої мізерії, як у вас, Іване Степановичу,— казав цар.— Та не лиш як у вас, але як і в ваших людей. Може, Кочубей бідний?»

«Гетьман знає, що в нас нічого немає»,— відповів Кочубей, викликаючи загальний сміх, бо всім відомі були його багатства.

«Веселий народ, малороси,— зауважив цар,— вам і блазнів і карлів не треба, а мої понадуваються, як сичі, що й страва мені не смакує. Налий же, Іване Степановичу, ще тої анижівки, йй же Богу, хороша».

Гетьман налив, цар підняв чарку, хор заспівав «Многая літа».

«Гарний край, та ваша Україна,— хвалив цар,— тільки жарко дуже і до моря далеко. Я б ті ваші пороги до чортової матері геть порозбивав та флотилію в Понтус Евксінус пустив, турецькому султанові під самий його закоцюрблений ніс. Правда, Даніліч? Подумаємо над тим».

Меншиков по старій звичці хотів знов зірватися з місця, але цар так кріпко поставив йому руку на коліно, що йому аж у пальцях затріщало.

«Ну, отже! Але ти, Іване Степановичу,— звернувся цар до гетьмана,— прости за слово, дурний».

«Його величство»,— почав Меншиков, хоча залогодити гострий вислів царя, але цей не дав йому прийти до слова:

«Пошийсь і ти у дурники та йж бублики, от що!— казав до Меншикова, а, повертаючись знову до гетьмана, говорив:— а дурний ти, Іване Степановичу, тому, бо нас так славно гостиш. Мої люди і без того просяться на Україну. Дозволь, мовляв, царю, піти й хорошенько обловитися, бо під царським оком у Петербурзі годі здирства робити. А якщо цей пир ще яку годину потриває, то й Даніліч захоче на Україну проситися... Не переч, князю, не переч! Ти ж перед хвилиною сказав, що